

În ansamblu, cartea prezentată se constituie într-un efort științific meritoriu al autorilor, cu rolul unui „*précis* vizând reconstituirea evoluției statelor și a frontierelor din bazinul Mării Negre” (Sergiu Iosipescu, p. 393), utilă deopotrivă atât specialiștilor în istorie, geografie, geopolitică și relații internaționale, cât și publicului larg.

FLORIN PINTESCU

Marginalități, periferii și frontiere simbolice. Societatea comunistă și dilemele sale identitare. Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, IX (2014), Iași, Editura Polirom, 2015, 304 p.

Volumul IX, aferent anului 2014, al *Anuarului Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc* reunește un număr de 13 studii centrate pe fenomenul marginalizării politice și sociale, eradicării frontierelor societale tradiționale și construirii altora noi, pe reacțiile centrifugale ale unor grupuri sociale față de politicile guvernamentale și de ideologia dominantă din perioada comunistă.

Aparținând unor cercetători relativ tineri, cu o vârstă medie de 35 de ani, volumul este structurat pe trei părți, relativ echilibrate ca număr de studii și de pagini. Prima parte, intitulată *Ipostaze ale marginalității politice și sociale*, debutează cu studiul *Distorsionarea imaginii publice a adversarului în discursul comunist: excludere, demonizare și autolegitimare. Cazul dr. Wilhelm Filderman*, semnat de Alexandru Țârdea.

Autorul și-a propus să analizeze metodele de distorsionare a imaginii publice a adversarului politic și eficacitatea acestora în cazul lui Wilhelm Filderman. Studiul prezintă, succint, rolul lui Filderman în viața politică a României anilor '40 ai secolului al XX-lea, insistând asupra poziției acestuia față de realitățile postbelice și asupra acțiunilor de marginalizare și de excludere din spațiul public realizate la comanda autorităților comuniste. Datele prezentate și interpretările autorului pun în lumină tendința guvernanților din acea epocă de a dilua și chiar elimina granițele intercomunitare de tip etnic, religios sau politic existente între evrei și români. Alexandru Țârdea scoate în evidență politica comuniștilor de uniformizare etno-socială prin intermediul discursului agresiv și prin promovarea unor lozinci privind „interesele comune” și „dușmanii comuni” ai românilor și evreilor. Totodată, această politică de diluare a identităților a fost asociată cu construirea unor noi granițe între perspective politice și ideologice diferite, identificate de regimul comunist prin „pacifiști” și „imperialiști”.

Arina-Codruța Neagu meditează asupra unui fenomen psihologic dramatic: *Libertatea regăsirii propriei identități post-detenție. Studiu de caz: corespondența Harry Brauner - Lena Constante. Scrisori din domiciliul obligatoriu, Câmpia Bărăganului*. Aplecându-se asupra deportărilor în Bărăgan, văzute ca măsură comunistă de

Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc
Volumul IX, 2014

„purificare” a societății românești de cei care au supraviețuit detențiilor sau au continuat să se opună comunizării țării, autoarea filtrează reacțiile victimelor prin prisma trăirilor și frământărilor etnomuzicologului Harry Brauner. Cazul acestuia din urmă ilustrează cu lux de amănunte politica de sorginte bolșevică de trasare a unei frontiere între majoritatea populației și cei considerați „dușmani ai poporului”, „contrarevoluționari”, prin intermediul deportărilor elementelor „anticomuniste” în regiuni cât mai izolate. În opinia cercetătoarei clujene, în cazul lui Harry Brauner, dar și a altora care au împărtășit aceeași soartă tragică, „discursul epistolar se instituie ca evadare din strânsele chingi ale unui *eu scindat*”.

Un caz interesant și reprezentativ totodată pentru primele decenii ale regimului comunist este analizat în studiul semnat de Sorin Radu și Cosmin Budeancă, intitulat *Romulus Zăroni: un personaj politic atipic de la jumătatea secolului XX*. Momentele importante din viața și cariera politică a lui Zăroni sunt reflectate și interpretate pe baza documentelor timpului, a mărturiilor contemporanilor și a amintirilor locuitorilor din zona Hunedoarei. Autorii investighează cu succes felul în care eroul lor n-a reușit să tranșeze granițele sociale prin trecerea din categoria de agricultor, persoană cu studii primare, în cea de ministru, decident în zona politicului și a economicului. Implicațiile sunt multiple și au reverberații asupra comportamentului social al lui Romulus Zăroni, dar și efecte deloc încurajatoare asupra funcționalității structurii pe care o gestiona acesta, precum și a întregului sistem.

Experimentele comuniste din România postbelică au întâmpinat problemele cu care s-a confruntat și pe care nu a reușit să le depășească nici patria comunismului real, Uniunea Sovietică. Impactul legislației comuniste asupra societății și economiei, hiatusul dintre declarațiile oficiale și procesele reale din România primelor două decenii de comunizare sunt dezbătute în studiul Marei Mărginean, intitulat *Minimal, necesar, discreționar. Ideologizarea nevoilor ca proiect de integrare a marginalității sociale, 1945-1960*. Pe baza actelor adoptate în anii '50, analizând datele statistice din perioada 1945-1960, studiind documentele de arhivă, autoarea evidențiază discrepanțele dintre promisiunile regimului și materialele propagandei oficiale, pe de o parte, și realitățile sociale din diverse medii ale societății românești, pe de altă parte.

În partea a doua a volumului, intitulată *De la dilemele dezintegrării la eforturile de înregimentare*, Diego Ciubotaru prezintă *Sportul românesc între tentațiile deviante și tendințele de înregimentare (1944-1948)*. Liderii comuniști au văzut sportul drept un instrument extrem de potrivit pentru manipularea sufletelor tinerilor, înregimentarea acestora în structuri create, controlate și dirijate de regim, folosirea activităților sportive în scop propagandistic, dar și pentru lichidarea opoziției reale și potențiale în rândul cercurilor sportive „apolitice”.

Un studiu interesant, cu multe date inedite, aparține cercetătorului Petre Opreș, care prezintă *Aspecte privind câteva evadări aeriene din România (1946-1971)*. În pofida declarațiilor triumfătoare ale regimului comunist, nivelul de trai, condițiile de viață, gradul de libertate individuală și drepturile reale de care beneficiau cetățenii români alimentau nemulțumirile latente, mențineau o stare de anxietate care își găsea uneori ieșirea în tentativele de evadare din România comunistă. Autorul analizează cazurile de fugă pe calea aerului din „raiul” comunist, personajele implicate, circumstanțele și impactul evenimentelor respective asupra politicii de ermetizare a frontierelor, a sistemului de pază și securitate în aeroporturi, culminând cu înființarea,

în anul 1971, a grupului operativ „Șoimul”.

Un subiect ce ține de politica internațională este abordat în studiul lui Cezar Stanciu, *Frontierele simbolice ale stângii. Partidul Comunist Român și începutul reconcilierii istorice între comunism și social-democrația europeană*. Din perspectiva lui Lenin și a urmașilor săi, social-democrații au reprezentat inamicul cel mai important al comuniștilor în lupta lor pentru cucerirea minților și a inimilor clasei muncitoare. Din acest punct de vedere, susținerea și promovarea de liderii PCR a ideii de dialog între mișcarea comunistă și cea social-democrată reprezenta o subminare a pozițiilor Moscovei în cadrul comunismului mondial. Punerea în discuție și elaborarea unor modele diferite de construcție socialistă oferea conducerii PCR argumente pentru a se distanța de pozițiile sovieticilor în diverse chestiuni economice și politice și de a urmări diminuarea controlului pe care îl exercita PCUS asupra României. Cezar Stanciu subliniază că poziția și politica PCR a contribuit și la „depășirea frontierelor simbolice care separaseră anterior stânga radicală de cea moderată” pe plan internațional.

Cercetătorul Vlad Pașca aduce în discuție *Educația în România comunistă: un joc cu sumă nulă? O analiză a stocurilor de educație*. Utilizând metodele abordării sistemice și diacronice, valorificând datele statistice oficiale din perioada postbelică, studiul pune în lumină fenomenul expansiunii învățământului de cultură generală, prezentând efectele sale pozitive și negative. Cu argumente solide, autorul ajunge la concluzia, potrivit căreia, „insistând pe instruirea maselor, dar limitând drastic condițiile de manifestare a absolenților în plan economic și cultural, regimul comunist din România a neglijat viitorul, atât pe cel al societății, cât și pe al său”.

Una dintre fațetele discursului ideologizat din România postbelică este analizată prin prisma unor concepte în studiul lui Cristian Roiban, intitulat *„Regiune” vs „stat național unitar” în istoriografia național-comunistă*. Cercetătorul prezintă modul în care, la indicațiile liderilor PCR, istoriografia a trebuit să se plieze pe ideea unității milenare a națiunii române și să eludeze abordarea și reflectarea particularităților regionale, să evidențieze doar procesele centripete și factorii care au putut contribui la afirmarea identității și unității naționale. Studiul aduce în discuție titluri mai vechi și mai noi, aparținând unor istorici din centru sau din provincie, analizează felul în care chestiunea regiunilor și a statului unitar este reflectată în manualele de istorie publicate în primii ani de după 1989. Autorul trage concluzia potrivit căreia istoriografia național-comunistă a contribuit la formarea la nivelul societății românești a unei „percepții etniciste asupra trecutului”, iar „insistarea pe unitate și uniformitate în defavoarea diversității și pluralității a contribuit la sedimentarea unor atitudini de respingere a alterității”.

Partea a treia a volumului are în centrul atenției *Periferii și marginalități culturale*. În cadrul acestui bloc de studii, George Neagoe dezbate un subiect captivant: *O periferie centralizată: discursul de autolegitimare a scriitorimii în câmpul muncii (1947-1948). G. Călinescu în defensivă păturilor mijlocii*. Susținând procesul de comunizare a societății românești, George Călinescu s-a văzut nevoit, pe de o parte, să justifice „necesitatea” impunerii dictaturii proletariatului și să apere, pe de altă parte, propria sa categorie socială de dispariția sub tăvălugul noului regim. Acest slalom publicistic a sfârșit în elogierea regimului comunist, în susținerea politicii PMR, în promovarea ideii de supunere în fața autorităților statului totalitar în devenire.

Faptul că dictatura proletariatului nu a reușit să se impună în totalitate și că această atitudine de supunere și de compromis nu a cuprins toată intelectualitatea românească este relevat de studiul *Alternative. Repere din arta disidentă a ultimelor două decenii comuniste*, elaborat de Simona Preda. Produse ale actului de creație rămăs izolat între pereții atelierului artistului sau ai camerei de lucru, expuse extrem de rar publicului, operele artiștilor români realizate în deceniul premergător prăbușirii comunismului care nu se înscriau în tiparele ideologiei oficiale au demonstrat existența unei reale alternative la cultura standardizată din perioada ceaușistă.

Parțial pe același palier, dar extinzându-se mult și în direcția cercetării artei acceptate și/sau promovate de ideologia ceaușistă, se înscrie studiul intitulat *Grupările artistice din perioada comunistă: integrare, dezintegrare și re-integrare socială*, semnat de Mihaela-Lucia Ion. Autoarea analizează complexitatea lumii pictorilor și eforturile acestora de coagulare în grupări structurate pe diverse tipuri de abordări cultural-artistice, identificând patru categorii distincte de artiști români contemporani. Ea aduce în atenția specialiștilor tema expunerii operelor propagandistice într-un muzeu sau într-o galerie, apreciind că prezența lor este necesară pentru a reflecta „într-o formă completă istoria artei plastice românești”.

Volumul se încheie cu contribuția Manuelei Marin dedicată reflectării felului în care au reacționat organele Securității la pătrunderea în rândul tinerilor români a unor curente muzicale de inspirație occidentală, de genul *punk rock*, *noul val*, *rock* și *csöves (tubarii)*. Studiul intitulat *Securitatea și „panica morală”: contraculturile muzicale ale tineretului în România comunistă a anilor '80* subliniază importanța pe care regimul ceaușist o acorda culturii ca instrument ideologic. Autoarea prezintă modalitățile de familiarizare a tinerilor cu noile curente muzicale și implicațiile sociale ale receptării și asimilării mijloacelor respective de exprimare artistică, analizând - pe baza izvoarelor de arhivă - reacțiile neadecvate ale reprezentanților Securității față de propagarea unor comportamente etichetate ca fiind contrare modelului social oficial.

În ansamblu, studiile publicate în volum se asociază într-un mozaic de interpretări și reflecții, întemeiate, în majoritatea lor, pe izvoare de arhivă, pe o bibliografie adusă la zi, contribuind la aducerea în dezbaterea specialiștilor a unor aspecte puțin cunoscute sau abordate dintr-o perspectivă diferită de cele ale predecesorilor. Totuși, cvasiabsența unor excursuri istoriografice pe marginea subiectelor investigate face dificilă asumarea unui spirit critic în raport cu realizările cercetătorilor care au investigat anterior problemele respective. Raportarea la alte arii geografice și experiențe ale comunismului est-european, citarea unor lucrări metodologice și de specialitate publicate de cercetători din afara țării ar fi dat o și mai mare greutate Anuarului Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc. Chiar dacă volumul în sine, dedicat reflectării dilemelor identitare ale societății comuniste prin intermediul marginalității politice, înregimentării ideologice, periferiei culturale, nu reușește să construiască un tablou de ansamblu sugestiv pentru dimensiunile analizate, lipsindu-i și o perspectivă comparativă, studiile reunite punctează cazuri, situații și aspecte concrete revelatoare pentru problemele abordate de fiecare dintre autori, contribuind la acumularea și la aprofundarea informațiilor noastre legate de regimurile totalitare și deschizând noi posibilități de analiză și sinteză.

ȘTEFAN PURICI